

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано систему соціально значущих якостей особистості, подано аналіз базових понять дослідження. Формування соціально значущих якостей майбутнього вчителя розглянуто в контексті соціально спрямованості особистості. Виділені такі компоненти соціально значущих якостей: соціальна, професійна та гуманістична спрямованість, що проявляються у когнітивній, комунікативній та рефлексивній сферах діяльності вчителя.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті ставить надзвичайно важливі завдання перед вітчизняною системою вищої освіти. Для оптимальної реалізації цих завдань у системі вищої педагогічної освіти потрібно мати чітку науково-теоретичну основу для розробки моделі формування соціально значущих якостей сучасного вчителя, центральним компонентом якої є система соціально значущих якостей.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному підтвердженні виділення структурних компонентів системи соціально значущих якостей майбутнього вчителя та детальному розгляді складових спрямованості особистості як основи формування означених якостей.

Такі соціально значущі якості особистості майбутнього вчителя ми визначили шляхом теоретичного дослідження наукової літератури Система якостей та їх представленість у структурі особистості майбутнього вчителя була уточнена експериментальним шляхом, для чого ми застосували метод експертних оцінок.

Метод експертних оцінок – це процедура отримання первинних емпіричних даних, які широко застосовуються в проведенні соціологічних досліджень. З метою використання методу експертних оцінок потрібно було сформувати групу осіб, які добре інформовані щодо відповідного об'єкта. Для отримання первинних емпіричних даних використовувалося просте упорядкування значень, що надані кожним експертом. Якості особистості вибиралися із словника [1]. Далі відбувалася процедура ранжування середніх значень за кожним показником та розподілення груп об'єктів за значущістю.

Якості особистості, визначені в результаті теоретичного аналізу, уточнені та доповнені під час експериментальної роботи, на наш погляд, можна вважати соціально значущими якостями особистості. Вони представлені на рис. 1.

Соціально значущі якості особистості майбутнього вчителя об'єднуються в систему, яка представлена у всіх підструктурах структури особистості.

У системі соціально значущих якостей особистості ми виділяємо такі структурні компоненти: соціальну, професійну та гуманістичну спрямованість як систему мотивів формування соціально значущих якостей і когнітивну, комунікативну та рефлексивну сфери як області існування соціально значущих якостей громадсько-педагогічної діяльності майбутнього вчителя.

Структура особистості та її підструктури	Спрямованість	Безкорисливість, волелюбність, громадянська активність, патріотизм, почуття обов'язку, гуманність, принциповість, висока моральність, справедливість, любов до дітей, альтруїзм.	Соціально значущі якості вчителя
	Характер	Цілеспрямованість, відповідальність, толерантність, чуйність, доброзичливість, організованість.	
	Самосвідомість	Усвідомлення і почуття власної гідності, інтелігентність, совісність, творчість.	
	Спілкування	Комунікабельність, тактовність, щирість, ввічливість, вихованість, колективізм, емпатія.	
	Досвід	Професіоналізм, працелюбність, ерудованість.	
	Відображення й емоційно-вольова сфера	Глибина, широта та гнучкість розуму, почуття гумору, уважність, допитливість, естетична спрямованість.	
	Біологічно обумовлена підструктура	Фізичне і психічне здоров'я, активність, життєрадісність, врівноваженість.	

Рис. 1. Соціально значущі якості у структурі особистості вчителя.

Формування соціально значущих якостей особистості майбутнього вчителя ми розглядаємо в контексті соціально спрямованості особистості. У наукових теоріях особистості спрямованість виступає як якість, яка визначає її психологічний склад, і розкривається по-різному: як "динамічна тенденція" (С. Л. Рубінштейн), "смыслоутворювальний мотив" (О. М. Леонтьев), "основна життєва спрямованість" (Б. Г. Ананьєв). Але у всіх підходах їй надається провідне значення [2; 3; 4]

С. Л. Рубінштейн під спрямованістю особистості розуміє деякі динамічні тенденції, які є мотивами людської діяльності і самі, у свою чергу, визначаються її цілями та завданнями. На його думку, це поняття включає два взаємопов'язані аспекти, які вказують на джерело спрямованості: предметний зміст (змістовий аспект) та напругу (динамічний аспект) [2: 88]. З динамічних тенденцій учений-психолог виділяє установку як особливий момент, тобто певну позицію, яку займає особистість, певне ставлення до цілей і завдань діяльності, що проявляється у вибірковій готовності діяти певним чином.

О. М. Леонтьєв, розвиваючи ідеї С. Л. Рубінштейна, вважає ядром особистості систему відносно стійких ієрархізованих мотивів як основних спонукальних чинників діяльності. Одні мотиви (смыслоутворювальні) надають діяльності індивідуальний смисл та певну спрямованість, інші — відіграють роль спонукальних факторів [3: 131].

Цікавими є погляди на спрямованість особистості Б. Ф. Ломова. Він вважає її системоутворювальною властивістю особистості. Саме в цій властивості виражаються цілі, в ім'я яких діє особистість, її мотиви та суб'єктивне ставлення до різних сторін дійсності — вся система її характеристик. У глобальному плані спрямованість можна оцінити як співвідношення того, що особистість отримує від суспільства — і матеріальні, і духовні цінності, — до того, що вона вносить у його розвиток. Потреби, інтереси, схильності, мотиви, ідеали, переконання, ціннісні орієнтації Б. Ф. Ломов виділяє як систему психологічних властивостей і станів особистості, шляхом вивчення яких можна опосередковано виявити і спрямованість особистості [5: 34]. С. Л. Рубінштейн до спрямованості відносить потреби, інтереси, ідеали, установки, тенденції [2: 86-87]; К. К. Платонов — бажання, схильності, інтереси, ідеали, світогляд, переконання [6: 54]; А. В. Петровський — лише усвідомлені мотиви, а саме: інтереси, переконання, світогляд, що виникають на основі потреб [7: 21]. І. С. Кон визначає світогляд як погляд на світ у цілому, систему уявлень про загальні принципи та основи буття, життєву філософію людини, суму та результат усіх її знань [8: 88].

Пізнавальною передумовою формування світогляду є засвоєння певної суми знань (не може бути наукового світогляду без оволодіння наукою), а також здібність індивіда до абстрактного теоретичного мислення, без якого окремі знання не складаються в єдину систему. Але світогляд — не просто обізнаність, інформованість, знання, це система переконань, яка визначає ставлення людини до світу, її головні ціннісні орієнтації.

Ідеали та переконання особистості набувають ознак мотивів, дій. Ідеї, зафіксовані в зовнішніх носіях інформації (викладені на папері, усно, мовою образотворчого мистецтва), не завжди відповідають засвоєним внутрішньо, прийнятим особистістю. Потрібні ще психологічні умови для сприйняття і внутрішнього засвоєння світоглядної інформації. Тому у світогляді як системі можна виділити такі складові: а) пізнавальні (знання, принципи, загальні уявлення); б) поведінкові; в) мотиваційні.

Світогляд — це система поглядів та уявлень про світ, про ставлення людини до спільноти, природи, самого себе. Світогляд кожної людини зумовлюється її суспільним буттям та оцінюється в порівняльному зіставленні моральних та ідеологічних поглядів, прийнятих у суспільстві. Поєднання мислення та волі, які проявляються в поведінці, діях людини, приводять до перетворення світогляду в переконання.

Переконання — найвища форма спрямованості особистості, що проявляється у свідомій потребі діяти відповідно до своїх ціннісних орієнтацій на тлі емоційних переживань та вольових прагнень.

Задача навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі — сформувати не лише соціальну, а й професійну спрямованість. Вища освіта не виконає свого завдання стосовно підготовки майбутнього спеціаліста, якщо в студентів не буде сформована професійна спрямованість особистості, тобто прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії. Найбільшу соціальну цінність має професійна спрямованість, що справляє вплив на побіжні мотиви і ефективність діяльності в цілому. Формування професійної спрямованості в студентів — це виховання в них інтересів, здібностей, прагнення вдосконалювати свою кваліфікацію, розвивати ідеали, престиж професії.

У нашому дослідженні під професійною спрямованістю майбутнього вчителя ми розуміємо педагогічну спрямованість. Педагогічна спрямованість з'являється на певному етапі розвитку особистості (в юності) і стає в цей період життя центральним особистісним новоутворенням, яке, з одного боку, формується в результаті багатопланового соціально-морального, професійного,

особистісного самовизначення та в процесі здійснення трудової або навчальної професійної діяльності, з іншого боку, зумовлює самовизначення та діяльність.

С. В. Яремчук у структурі особистості майбутнього вчителя виділяє такі складові спрямованості майбутнього вчителя: особистісний і процесуальний [9: 90-92]. Перший, особистісний – це сукупність тих домінуючих форм особистісної спрямованості майбутнього вчителя, що спричиняють його вираження. Складовими цього аспекту є:

- потреби в досягненні професійно-педагогічної мети, педагогічному спілкуванні, професійному самовираженні, самопізнанні, що зумовлюють професійно значущу мотивацію;
- інтерес до програмних і позапрограмних психолого-педагогічних знань, до себе самого та інших людей, до професії вчителя;
- ідеали (наслідування педагога – "ідеала", прагнення до професійного вдосконалення, "еталонного" рівня вчителя);
- переконання в необхідності та важливості психолого-педагогічних знань, навичок і вмінь для успішного педагогічного практикування самопізнання й саморозвитку;
- світогляд як система знань про формування особистості – бажання бути корисним суспільству в справі виховання психічно здорового та високо грамотного підростаючого покоління;
- бажання одержати диплом про фахову освіту, бути незалежним, самоствердитися, зрости духовно й інтелектуально;
- рівень домагань (складність педагогічних завдань);
- самооцінка (загальноосвітня і професійна);
- ціннісні орієнтації, життєва мета тощо.

Проаналізувавши тлумачення поняття педагогічної спрямованості різними авторами, усвідомлюємо, що для нас є найбільш прийнятним є визначення, запропоноване Л. М. Мітіною, а саме: педагогічна спрямованість – це значуща якість, яка посідає головне місце в структурі особистості вчителя та мотивує його індивідуальну й типову своєрідність [10: 58-59].

Яскраво виражена спрямованість на високі громадянські та педагогічні ідеали створює передумови для формування таких соціально значущих для вчителя якостей, як гуманність, доброзичливість, прагнення допомагати людям, співчувати, відгукуватися на їхні проблеми і радощі. Повага гідності інших – невід'ємна частина власної поваги. Вона ґрунтується не тільки на засвоєнні моральних правил поведінки, а й на самовихованні, прагненні подолати в собі негативні риси і якості, можливості контролювати власні вчинки.

Таким чином, ми виділяємо гуманістичну спрямованість майбутнього вчителя, яка в межах його професійної діяльності відіграє вирішальну роль у сфері морального виховання. Як свідчить психологічна наука, міжособистісне виховання – єдиний шлях передачі гуманістичних цінностей, включаючи і сприймання мистецтва як особливого виду опосередкованого спілкування людей. Моральні переконання може виявити лише людина, якій вони притаманні. Моральні якості вчителя – це не приватна справа, а характеристика його професійного рівня. Гуманістичне виховання в навчальному процесі викладач здійснює шляхом особливого етичного напрямку освітнього процесу, завдяки виділенню моральної проблематики в предметі, що викладається, акцентуючи увагу студентів на моральному змісті того чи іншого питання, концепції, теорії.

Якщо процес пізнання обмежується лише виявленням внутрішньо-об'єктних відносин, то не виникає морально-ціннісного ставлення до предмета, що вивчається, і тому отримані знання мають формальний характер, не можуть перетворитися в переконання та гуманістичну спрямованість особистості.

Гуманістична спрямованість особистості починає формуватися в ранньому дитинстві. Основним механізмом її формування виступає виховання, яке продовжується у навчальній та позанавчальній діяльності студента вищого навчального закладу.

Крім виділених нами компонентів соціально значущих якостей (соціальна, професійна та гуманістична спрямованість), ми виокремлюємо також як компоненти системи соціально значущих якостей *когнітивну, комунікативну та рефлексивну сфери*.

До когнітивної сфери, на нашу думку, належить наявність психолого-педагогічних знань і усвідомлення способів самопізнання, професійно-особистісної самоактуалізації.

Комунікативна сфера проявляється в активності кожного студента, в навчальній діяльності з курсів педагогіки та психології, у самопізнанні й спрямованій наполегливій роботі над удосконаленням своїх особистісних соціально значущих якостей, професійних навичок і вмінь, у суб'єкт-суб'єктних стосунках "викладач-студент", "студент-студент", "викладач-група студентів" та ін.

Рефлексивна сфера проявляється в позитивному ставленні до майбутньої професії, до засвоєння знань педагогіки та психології, захопленні додатковою літературою з предмета, у виявленні своїх

почуттів і в ставленні до того чи іншого обговорюваного соціально-педагогічного явища, у самооцінці; характеризує зміст уявлень особистості студента про себе як майбутнього педагога, відображає ставлення до себе загалом чи до окремих сторін своєї навчально-професійної діяльності.

Соціально значущі якості майбутнього вчителя — це важлива характеристика в діяльності педагога, його інтегральна сутність, що є синтезом професійних, соціальних і особистісних якостей. Таким чином, ми охарактеризували структурні компоненти соціально значущих якостей: спрямованість (соціальну, професійну, гуманістичну) та сфери (когнітивну, комунікативну, рефлексивну).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ганич Д. И., Олейник И. С. Русско – украинский и украинско-русский словарь. – К. : Феникс, 1995. – 560 с.
2. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн; отв. ред. Е. В. Шорохова. – М. : Педагогика, 1973. – 424 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
4. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1968. – 339 с.
5. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов – М. : Прогресс, 1984. – 445 с.
6. Платонов К. К. Структура и развитие личности / Константин Константинович Платонов. – М. : Наука, 1986. – 254 с.
7. Петровский А. В. Проблемы развития личности с позиций социальной психологии. – М. : Просвещение, 1992. – С. 15–29.
8. Кон И. С. В поисках себя / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
9. Яремчук С. В. Професійно-психологічна спрямованість особистості майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1. – С. 89–96.
10. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. – М. : Академия, 2004. – 336 с.

Матеріал надійшов до редакції 18.12. 2009 р.

Мирошниченко Е. А. Направленность личности будущего учителя.

В статье проанализирована система социально значимых качеств личности, представлен анализ базовых понятий исследования. Формирование социально значимых качеств будущего учителя рассмотрено в контексте социальной направленности личности. Выделены следующие компоненты социально значимых качеств: социальная, профессиональная и гуманистическая направленность, которые проявляются в когнитивной, коммуникативной и рефлексивной сферах деятельности учителя.

Miroshnychenko O. A. The Orientation of Future Teachers the Personality.

The article analyzes the system of socially relevant personality characteristics, analyzes the basic concepts of research. Formation of socially significant qualities of future teachers considered in the context social orientation of the individual. Dedicated components such socially important traits: social, professional and humanitarian approach, manifested in cognitive, communicative and reflective teacher areas.